

ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ ФАХІВЦІВ РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНИХ ПРОФЕСІЙ

Дячкова О.М.

Анотація: В умовах сьогодення гостро стоїть питання забезпечення високоякісної підготовки професійних кадрів, яка в першу чергу полягає у формуванні та розвитку професійно важливих якостей. На основі аналізу професійно важливих якостей фахівців ризиконебезпечних професій, автором виокремлені професійно важливі якості фахівців оперативно-рятувальної служби, комплексна інтенсифікація яких сприятиме формуванню досвідченого фахівця та професійному довголіттю.

Ключові слова: професійно важливі якості, підготовка до професійної діяльності, фахівці ризиконебезпечних професій, фахівці оперативно-рятувальної служби, надзвичайні ситуації.

Актуальність теми. Модернізація вищої освіти, удосконалення нормативно-правової бази, реформування Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС) вимагає забезпечення якісною кадровою складовою — фахівцями, здатних ефективно та кваліфіковано забезпечувати життєдіяльність населення та захист територій від екстремальних чинників надзвичайних ситуацій.

Успішне виконання завдань, що стоять перед ДСНС України, а саме підготовка фахівців ризиконебезпечних професій до професійної діяльності у надзвичайних ситуаціях, можливе за умови особливої уваги до професійно важливих якостей майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування та розвитку професійно важливих якостей, ступінь розвиненості яких забезпечує

ефективність виконання професійних завдань, протрактована в працях Л. Дикої, А. Крилова, Є. Климова, Г. Павлової, В. Шадрикова та ін.

Аналіз актуальних досліджень доводить що у науковій літературі дефініція «професійно важливі якості» трактується неоднозначно, оскільки ефективність діяльності фахівця визначається не лише рівнем професійних знань й умінь, але й ступенем сформованості його особистісних рис, а саме характеристик особистості, які забезпечують її успішний старт й високі виробничі показники.

Важливість діагностики та реалізації професійно важливих якостей фахівців ризиконебезпечних професій досліджували В. Бараннік В. Бігунець, В. Бут, С. Болтівець, В. Вареник, Д. Гандер, Г. Грибенюк, С. Миронець, М. Макаренко, Я. Овсяннікова, О. Охременко, М. Фомич, О. Хміляр.

Метою наукової статті є дослідження професійно важливих якостей фахівців ризиконебезпечних професій.

Виклад основного матеріалу. З огляду на потребу обґрунтування необхідності розвитку професійно важливих якостей фахівців ризиконебезпечних професій у процесі підготовки до професійної діяльності, доцільно проаналізувати природу поняття «професійно важливі якості».

Досліджуючи сутність професійно важливих якостей, В. Шадриков визначає їх як «індивідуальні якості суб'єкта діяльності, що впливають на ефективність діяльності та успішність її опанування» [8].

О. Єрмолаєва, вивчаючи проблему соціальної реалізації професіонала, звертає увагу на те, що під професійно важливими якістьми треба розуміти психологічний потенціал для формування знань, вмінь, навичок; знання, вміння й навички — це необхідна умова і ресурс для формування професійної компетентності [3].

Більш докладно описує сутність цього поняття Г. Павлова, стверджуючи, що професійно важливі якості — це окремі психічні, психомоторні та фізичні якості, які відповідають вимогам певної професії й сприяють успішному оволодінню цією професією. Професійно важливі якості не лише посередньо

характеризують певні здібності, а й органічно входять до їх структури, розвиваючись упродовж навчання й у процесі діяльності. Визначення й оцінка ПВЯ мають велике психодіагностичне значення та суттєво впливають на результати діяльності. [5].

Підґрунтям будь-якої діяльності є система професійно важливих якостей фахівця, яка полягає у сукупності своєрідних «симптомокомплексів» суб'єктивних рис, що формуються у процесі опанування професією. Досліджуючи дану проблематику, можна зробити висновок, що професійно-важливі якості – це індивідуальні характеристики особистості, що визначають майстерне оволодіння професійною діяльністю.

Необхідним в процесі нашого дослідження є аналіз двох найважливіших категорій професійно важливих якостей:

- базові професійно важливі якості, які мають найбільшу кількість внутрішньосистемних зв'язків з іншими якостями та можуть не корелювати значимо з параметрами діяльності, проте вони найважливіші для її успішної реалізації;
- провідні професійно важливі якості, що характеризуються найтіснішим зв'язком з особливостями професійної діяльності.

Базові професійно важливі якості є структуроформуючими для будь-якої діяльності, оскільки на їх основі об'єднуються, структуруються та організовуються інші якості суб'єкта, необхідні для забезпечення ефективної діяльності.

У структурі професійно важливих якостей виділяють загальні та спеціальні якості. Загальні професійні якості забезпечують відносну легкість в оволодінні знаннями, навичками, вміннями та гарантують ефективність у різних видах діяльності. Спеціальні якості орієнтовані на діяльність спеціалістів окремого профілю, розвиваються в процесі підготовки до виконання цієї діяльності та під час самої діяльності.

Деякі види діяльності потребують виокремлення не лише ПВЯ, що виступають такими у нормальних умовах її виконання, а також ті, які

необхідні в екстремальних умовах надзвичайних ситуацій, через те що такі умови супроводжуються високим ризиком, небезпекою і вимагають від фахівця інших якостей ніж ті, що необхідні за нормальних умов.

Суттєві зміни в системі вищої освіти України потребують переосмислення усього процесу професійної підготовки майбутніх фахівців. Адаптація до світових стандартів освіти в умовах вступу української держави до Болонського процесу передбачає нові вимоги до підготовки фахівців ризиконебезпечних професій зокрема, і формування в них умінь, знань, навичок, необхідних для професійної діяльності у надзвичайних ситуаціях.

Відмінною особливістю діяльності фахівців ризиконебезпечних професій являється постійний контакт з небезпекою. Екстремальні чинники як невід'ємні фактори професійної діяльності, створюють особливі умови діяльності у зв'язку з загрозою для життя, фізичного й психічного здоров'я.

У дослідженнях В. Бута професійно важливі якості газодимозахисника-рятувальника визначені як сукупність мисленнєвих (здатність логічно мислити), управлінських (здатність брати на себе відповідальність в екстремальних ситуаціях), мотиваційних (здатність досягати поставленої мети, альтруїзм), мнемічних (розвинена пам'ять, увага), емоційно-вольових (здатність керувати власною поведінкою в умовах надзвичайних ситуацій, здатність не помилятися) та фізичних якостей (здатність до тривалої роботи під впливом небезпечних факторів професійної діяльності, витривалість) [1].

Розглядаючи професійну діяльність пожежних як ієрархію структуротворчих елементів ПВЯ, на першому рівні, на думку М. Кришталю, знаходяться інтелектуальні ПВЯ, на другому — управлінські, на третьому — емоційно-вольові якості та на четвертому рівні — мнемічні якості. Професійна підготовка повинна бути спрямована на формування професійно психологічних якостей, важливих для дій в умовах надзвичайних ситуацій (професійної пам'яті, професійної спостережливості, професійного мислення) та вміння володіти собою і вольовими якостями [6].

Досліджуючи діяльність фахівців аварійно-рятувальних підрозділів в умовах надзвичайних ситуацій, С. Миронець визначає психологічні (увага, пам'ять, сприйняття, відчуття, мислення); ергономічні (стан центральної нервової системи); медичні, фізіологічні (відповідність стану організму фахівця змісту професійної діяльності); соціально-психологічні (комунікабельність, емпатія) та інженерно-психологічні (якості, що пов'язані з діяльністю, яка виконується за допомогою пультів, засобів управління) професійно важливі якості [4].

У контексті професійної підготовки фахівців органів внутрішніх справ, О. Хлудова виокремлює такі професійно важливі якості: професійну компетентність, адаптованість, дисциплінованість, відповідальність, стресостійкість [7].

Дослідник Д. Гандер детермінує п'ять основних груп професійно-важливих якостей авіаційних спеціалістів: особистісні; інтелектуальні; психофізіологічні; фізіологічні; фізичні [2].

О. Шленков наголошує на важливості фізичних якостей у складі нормативу професійно важливих якостей фахівців протипожежної служби та виокремлює такі фізичні якості: фізична витривалість, стійкість до фізичної втоми, високі можливості як максимальної сили, так і силової витривалості [9].

Унаслідок осмислення наукових розвідок, ми дійшли висновку, що професійно важливі якості фахівців ризиконебезпечних професій — це особливості суб'єкта діяльності, сукупність яких демонструє здібності до діяльності в екстремальних умовах, а послаблення призводить до помилкових дій та зниженню рівня якості виконання професійних завдань. Нами встановлено, що професійно важливі якості широкого спектру ризиконебезпечних професій (газодимозахисники-рятувальники, пожежні, фахівці аварійно-рятувальних підрозділів, фахівці органів внутрішніх справ, авіаційні спеціалісти) мають схожі характеристики, але для підготовки фахівців оперативно-рятувальної служби до професійної діяльності у

надзвичайних ситуаціях, ми виокремили власний комплекс професійно важливих якостей (Рис. 1):

1. Професійна направленість, що виявляється у готовності до якісного виконання професійної діяльності, самовдосконаленні, готовності досягати поставленої мети та прагнення до професійної майстерності.

2. Психологічні якості (увага, пам'ять, мислення, воля, відношення до себе).

Найважливішими характеристиками уваги є об'єм уваги (здатність зосереджувати увагу на декількох об'єктах), стійкість уваги (здатність концентруватися на конкретному об'єкті), здатність швидко переключати увагу та зосереджуватися на декількох об'єктах.

В умовах впливу екстремальних чинників надзвичайних ситуацій, важливе значення для фахівців оперативно-рятувальної служби має оперативна та довготривала пам'ять, яка сприяє використанню на практиці набутого досвіду й знань. Оперативна пам'ять полягає в утриманні на короткий термін просторових уявлень, виконаних дій в умовах, що швидко змінюються, топографічних особливостей місцевості. Довготривала пам'ять призначена для запам'ятовування на тривалий час великого обсягу інформації, особливостей поведінки під час надзвичайних ситуацій, порядку дій щодо їх попередження, тактико-технічних характеристик обладнання тощо.

Як найвищий пізнавальний психічний процес, мислення визначає здатність фахівців оперативно-рятувальної служби приймати обґрунтовано вірні рішення в умовах надзвичайних ситуацій. У практичній діяльності особливо важливим є прогнозування подій, окреслення характеру й об'єму інформації, необхідної для прийняття рішення. Низький рівень мислення генерує ускладнення у процесі адаптації до умов НС й неспроможність до самостійних рішень.

У формуванні стійкості фахівців оперативно-рятувальної служби до впливу стресогенних та соціально-психологічних факторів відіграють вольові характеристики. Недостатній рівень розвитку яких призводить до психічних й

фізичних травм, підвищеного сприйняття психотравмуючих факторів НС та нездатності адекватно діяти в екстремальних умовах.

Відношення до себе полягає у здатності об'єктивно оцінювати результати діяльності та самостійно відповідати за свої вчинки.

3. Фізіологічні якості, що полягають у відповідності функціональних можливостей організму (серцево-судинна система, органи відчуття, м'язова система тощо) фахівців оперативно-рятувальної служби до виконання службових обов'язків в екстремальних умовах професійної діяльності.

4. Соціально-психологічні якості визначають здатність фахівців оперативно-рятувальної служби до різних взаємовідношень між фахівцями і постраждалими та здатність розуміти психічний стан іншого, співчувати йому.

5. Стресостійкість. Ця професійно важлива якість полягає у здатності виконання професійних обов'язків в умовах підвищеного ризику та ефективного виконання службових завдань під впливом негативних факторів професійної діяльності (пожежа, землетрус, аварія, надлишок або брак інформації, загибель людей, безпосередня загроза життю або здоров'ю фахівця, кліматичні умови тощо).

Рис. 1. Професійно важливі якості фахівців оперативно-рятувальної служби

На тлі нових політичних і соціально-економічних трансформаційних процесів в Україні, актуальним є питання про вдосконалення чинної системи освіти та високоякісної підготовки фахівців оперативно-рятувальної служби до професійної діяльності у надзвичайних ситуаціях, яка безпосередньо базується на формуванні та розвитку професійно важливих якостей.

Діяльність в умовах підвищеного ризику вимагає якісної професійної підготовки, що полягає не лише у сформованості комплексу знань, умінь, а й низки особистісних якостей.

Висновок. Усе сказане вище дає підставу для висновку, що професійно важливі якості фахівців ризиконебезпечних професій — це індивідуальні динамічні якості, що сприяють формуванню позитивного відношення до своєї професії і людям, з якими доводиться працювати, особистісному удосконаленню, професійному росту та ефективному виконанню службових завдань в умовах надзвичайних ситуацій.

Специфіка професійної діяльності фахівців оперативно-рятувальної служби полягає у постійному впливі негативних чинників, викликаних подіями техногенного, природного, соціально-психологічного та медико-біологічного характеру. Тому, на часі гостро стоїть питання забезпечення високого рівня якості підготовки професійних кадрів, що в першу чергу полягає у формуванні та розвитку професійно важливих якостей.

З'ясування професійно важливих якостей фахівців ризиконебезпечних професій дали нам змогу виокремити професійно важливі якості фахівців оперативно-рятувальної служби (професійна направленість, психологічні якості, фізіологічні якості, соціально-психологічні якості, стресостійкість), комплексна інтенсифікація яких сприятиме формуванню досвідченого фахівця та професійному довголіттю.

Література

1. Бут В. П. Формування професійно важливих якостей газодимозахисників-рятувальників МНС України: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09 / Бут Віталій Петрович. – К., 2008. – 255 с.
2. Гандер Д. В. Психология опасных профессий / Д. В. Гандер; Междунар. акад. проблем человека в авиации и космонавтике, Науч.-исслед. испытат. Центр авиац. Медицины и воен. Эргономики. – М.: Воентехиниздат, 2011. – 248 с.
3. Ермолаева Е. П. Психология социальной реализации профессионала/Е. П. Ермолаева. М.: изд-во «Институт психологии РАН», 2008. – 347 с.
4. Миронец С. М. Структура професійно важливих якостей рятувальників МНС України / С. М. Миронец // Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. — К.: «ГНОЗІС», 2003. — Т.V (Ч. 2). — С.151-156.
5. Павлова А. М. Психология труда [Текст]: учеб. пособие / А.М. Павлова; под ред. Э.Ф. Зеера. Екатеринбург: Изд-во ГОУ ВПО «Рос. гос. проф.-пед. ун-т», 2008. – 156 с.
6. Професіографічний аналіз діяльності начальників караулів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України: [монографія]/М.А. Кришталь, В.П. Садковий, А.Г. Снісаренко, О.В. Тімченко. — Х. — Черкаси: видавець Ю. Чабаненко, 2011. — 230 с.
7. Хлудова О.В. Развитие профессиональных качеств сотрудников ОВД в экстремальных ситуациях деятельности: дис. канд. психол. наук. Тамбов, 2004. – 205с.
8. Шадриков В. Д. Проблемы систематизации профессиональной деятельности / В.Д. Шадриков. – М.: Логос, 2002. – 256 с.
9. Шленков А.В. Соответствие личностных особенностей выпускников вузов государственной противопожарной службы МЧС России профессиограммам основных должностей пожарной охраны / А. В. Шленков // Научно-теоретический журнал «Учёные записки». – 2009. – Вып. 2(48). – С. 101-105.

ПРОФЕССИОНАЛЬНО ВАЖНЫЕ КАЧЕСТВА СПЕЦИАЛИСТОВ РИСКООПАСНЫХ ПРОФЕССИЙ

Дячкова О. М.

Аннотация: На сегодняшний день остро стоит вопрос обеспечения высококачественной подготовки профессиональных кадров, которая, в первую очередь, заключается в формировании и развитии профессионально важных качеств. На основе анализа профессионально важных качеств специалистов рискоопасных профессий, автором определены профессионально важные качества специалистов оперативно-спасательной службы, комплексная интенсификация которых обеспечит формирование опытного специалиста и профессиональное долголетие.

Ключевые слова: профессионально важные качества, подготовка к профессиональной деятельности, специалисты рискоопасных профессий, специалисты оперативно-спасательной службы, чрезвычайные ситуации.

PROFESSIONALLY IMPORTANT QUALITIES OF SPECIALISTS OF HAZARDOUS PROFESSIONS

O. Diachkova

Abstract: Nowadays the question of high quality preparedness of professional specialists is particularly pointed. First of all such preparedness consists in the development of professionally important qualities. Based on the analysis of professionally important qualities of specialists of hazardous professions the author determined the professionally important qualities of specialists of rescue service. The complex intensification of these qualities will give experienced specialist and ensure professional ageing.

Key words: professionally important qualities, preparedness to professional activity, specialists of hazardous professions, specialists of rescue service, emergencies.